

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

STANISŁAW ADAM PARUCH

ORCID: 0000-0002-4298-1746

stanislaw.paruch@ujk.edu.pl

Kryzys gospodarczy i bezpieczeństwo państwa w warunkach pluralistycznej struktury europejskiego porządku prawnego

The Economic and Security Crisis of the State in Terms of the Pluralistic Structure of the European Legal Order

WPROWADZENIE

Wydarzenia ostatnich kilku lat związane z kryzysem zdrowotnym wywołanym pandemią koronawirusa SARS-CoV-2¹ oraz wynikającymi z niej izolacją i ograniczeniami², niekontrolowany napływ imigrantów do krajów europejskich³, agresja Rosji na Ukrainę zapoczątkowana aneksją Półwyspu Krymskiego w 2014 r.⁴ oraz napływ uchodźców wojennych to tylko niektóre z czynników, które doprowadziły do kryzysu gospodarczego i bezpieczeństwa wielu państw tworzących obecną Unię Europejską (UE). Są to przykłady trudnych sytuacji, jakie były i zapewne będą udziałem współczesnego człowieka.

¹ Zob. World Health Organization, *Naming the Coronavirus Disease (COVID-19) and the Virus That Causes It*, [https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/naming-the-coronavirus-disease-\(covid-2019\)-and-the-virus-that-causes-it](https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/naming-the-coronavirus-disease-(covid-2019)-and-the-virus-that-causes-it) (dostęp: 27.10.2023).

² Zob. J. Bandoch, M. Drewek, *Prawo w czasie pandemii COVID-19. Analiza wybranych kwestii społeczno-prawnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2022, vol. 84(1), s. 261–262.

³ Zob. Parlament Europejski, *Odpowiedź UE na wyzwanie migracji*, 17.07.2017, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20170629STO78629/odpowiedz-ue-na-wyzwanie-migracji> (dostęp: 27.10.2023).

⁴ Zob. W. Kopijka, G. Perepełycia, *Agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainie – skutki polityczne, prawne i gospodarcze*, „Politeja” 2015, nr 2, s. 248.

W przypadku UE oraz szerzej Rady Europy kryzysy, niezależnie od ich rzeczywistego oblicza, niemal zawsze prowadziły do ewolucji rozwiązań prawnych i instytucjonalnych, mających zaradzić potencjalnym trudnościom zagrażającym ich funkcjonowaniu⁵. Również obecnie Europa stoi w obliczu konieczności rozwiązania wielu potencjalnych i rzeczywistych kryzysów, związanych z utrzymaniem rozwoju gospodarczego, bezpieczeństwa, stabilności systemów demokratycznych i wszelkich innych pochodnych zagrażających wartościom wspólnym dla UE i jej państw członkowskich, takich jak demokracja, rządy prawa i prawa człowieka⁶.

Prawo oraz wynikające z niego reguły rozpoznania i reguły kolizyjne, które współobowiązują i są współstosowane, a to stanowi trzon definicji pluralizmu prawnego⁷, może być narzędziem kształtującym funkcjonowanie otoczenia regulującego działalność gospodarczą oraz funkcjonowanie społeczeństwa w warunkach kryzysu⁸.

Należy zauważyć, że w ramach europejskiej przestrzeni konstytucyjnej obowiązuje wiele niespójnych reguł uznania i reguł kolizyjnych. W związku z tym warto zastanowić się, czy – w przypadku rzeczywistej kolizji między krajową normą konstytucyjną a normą prawa UE – państwa członkowskie w obliczu kryzysu są gotowe dostosować swoje prawo wewnętrzne, w tym w szczególności prawo konstytucyjne, do standardu normatywnego wyznaczonego przez UE. Tym samym zasadniczym celem poznawczym niniejszego opracowania jest ukazanie sposobu funkcjonowania systemów prawnych współtworzących pluralistyczny europejski porządek konstytucyjny w sytuacjach kryzysowych, w szczególności tych, które prowadzą lub już doprowadziły do kryzysu gospodarczego i bezpieczeństwa państwa.

UWARUNKOWANIA KRYZYSU GOSPODARCZEGO I BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

Kryzys, najczęściej utożsamiany z okresem przesilenia lub potencjalnego przełomu w funkcjonowaniu systemu społecznego albo politycznego, bywa definiowany jako sytuacja, w której jakiś konflikt staje się na tyle poważny, że grozi wybuchem wojny, zmianą rządu lub innym radykalnym rozwiązaniem. Niekiedy łączony

⁵ Zob. J. Barcz, *Ewolucja charakteru prawnego Unii Europejskiej. Klasyfikacje teoretyczne procesu integracji europejskiej*, [w:] *Instytucje i prawo Unii Europejskiej*, red. J. Barcz, M. Górka, A. Wyrozumska, Warszawa 2020, s. 33–36.

⁶ Zob. art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej z dnia 7 lutego 1992 r. (Dz.U. 2004, nr 90, poz. 864/30), dalej: TUE.

⁷ Zob. A. Kustra, *Pluralistyczne postrzeganie europejskiego porządku prawnego w orzecznictwie krajowych sądów konstytucyjnych – ewolucja poglądów*, [w:] *Pluralizm prawny. Tradycja, transformacje, wyzwania*, red. D. Bunikowski, K. Dobrzeńiecki, Toruń 2009, s. 279.

⁸ Por. S.A. Paruch, *Prawo a kryteria oceny efektywności międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka*, [w:] *Uniwersalny system ochrony praw człowieka. Aksjologia – instytucje – efektywność*, red. J. Jaskiernia, t. 1, Toruń 2015, s. 32–55.

jest z załamaniem procesu wzrostu gospodarczego oraz regresem w rozwoju ekonomicznym państwa⁹. Z punktu widzenia, a właściwie odczucia, społecznego pojęciem kryzysu określa się sytuację, która wpływa negatywnie na każdą ze sfer życia, zarówno publicznego, jak i osobistego, obywatela czy funkcjonowania instytucji¹⁰.

Początkowo kryzys niemal zawsze kieruje myśli w stronę potencjalnego załamania kształtowanego przez lata bądź przez dekady określonego bytu społecznego, politycznego, organizacyjnego lub prawnego. Kryzys i wszelkie jego przejawy mogą być rozpatrywane na różnych płaszczyznach, tj. na płaszczyźnie społecznej, kulturowej, politycznej, ekonomicznej i prawnej¹¹, przy czym analiza jednej z jego form rodzi potrzebę uwzględnienia różnych czynników. Na przykład sytuacja na granicy Polski i Białorusi z ostatnich lat uzmysławia, że granica państwowa Rzeczypospolitej, będąca jednocześnie granicą zewnętrzną UE, wymaga ochrony przed skutkami zorganizowanej przez autorytarny reżim tzw. agresywnej migracji, ale jednocześnie ochrona ta nie powinna przebiegać w sposób utrudniający zapobieganie skutkom kryzysu humanitarnego¹². Bardzo często zatem jedna z form kryzysu skutkuje jednocześnie innym rodzajem tego samego zjawiska¹³. Niekiedy kryzys gospodarczy poprzedza kryzys bezpieczeństwa państwa, ale bywa też tak, że kryzys bezpieczeństwa państwa prowadzi do kryzysu gospodarczego.

Niestabilne i często nie do końca przewidywalne otoczenie geopolityczne¹⁴, w jakim funkcjonuje obecna UE, nieprzesądzony kształt oraz finał procesu integracji europejskiej współkształtowany przez państwa członkowskie sprawiają, że zjawiska kryzysowe, które na tym tle się rodzą, są niemal nieuniknione. Złożyły się na to m.in. globalne trudności gospodarcze, w tym w strefie euro¹⁵, problemy związane z migracją ludności z Ukrainy, Afryki i Bliskiego Wschodu, wyjście Wielkiej Brytanii ze struktur europejskich¹⁶. Te i inne przyczyny oraz sposób funkcjonowania UE, zwłaszcza w odniesieniu do egzekwowania praworządności w państwach

⁹ Zob. *Kryzys*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kryzys.html> (dostęp: 27.10.2023).

¹⁰ Zob. A. Adamkiewicz, B. Wysocka, D. Mikołajczyk, P. Domański, *Księga komunikacji kryzysowej 2017. Podstawy zarządzania informacją w kryzysie*, Warszawa 2017, s. 7.

¹¹ Zob. K. Garczewski, *Wstęp*, [w:] *Kryzysy we współczesnej Europie i próby ich przezwyciężenia*, red. K. Garczewski, Toruń 2017, s. 4.

¹² Zob. P. Tuleja, *Czasowy zakaz przebywania w strefie nadgranicznej a kryzys humanitarny*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2022, vol. 26(3–4), s. 121.

¹³ Por. art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (t.j. Dz.U. 2023, poz. 122).

¹⁴ Por. D. Milczarek, *Geopolityczne czynniki kształtujące międzynarodową pozycję Unii Europejskiej – wyznaczniki geograficzne i ekonomiczne*, „Studia Europejskie” 2001, vol. 20(4), s. 27–28.

¹⁵ Zob. P. Józwiakowski, *Kryzys finansowy – przebieg i skutki dla gospodarki*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze” 2015, nr 2, s. 15–16.

¹⁶ Zob. A. Wicha, *The Implication of Brexit on the Financial Market of the European Union and Its Regulation – Legal and Institutional Aspects*, “Polish Review of International and European Law” 2023, vol. 12(1), s. 76–78.

członkowskich, skutkują wzrostem nastrojów eurosceptycznych¹⁷, potęgując tym samym zjawiska kryzysowe towarzyszące trwającemu w dalszym ciągu kryzysowi gospodarczemu i bezpieczeństwa państw. Wyszczególnione trudności wpisują się we współczesny kontekst, w którym niektóre społeczeństwa, także te europejskie, coraz częściej podają w wątpliwość podstawowe filary demokracji liberalnej¹⁸.

Zapoczątkowana przez Komisję Europejską w 2017 r. kolejna odsłona debaty nad przyszłym ustrojowym kształtem UE¹⁹ nie pozostaje bez znaczenia w kontekście oceny jakości i efektywności prawa, jego norm potencjalnie wpływających na działalność gospodarczą i na funkcjonowanie społeczeństwa w warunkach kryzysu na gruncie pluralistycznej, multicytrycznej struktury systemu prawa europejskiego. Biała Księga w sprawie przyszłości Europy, zawierająca refleksje i scenariusze dla UE do 2025 r., określa możliwe warianty rozwoju procesu integracji w perspektywie średnioterminowej²⁰. Dokument ten świadczy o realistycznej ocenie wyzwań, z którymi musi się zmierzyć UE w najbliższych latach, w tym na płaszczyźnie związanej z jej funkcjonowaniem²¹.

W dniu 25 marca 2023 r. w Parlamencie Europejskim przedstawiono raport na temat propozycji przyszłej reformy traktatów unijnych, mającej na celu wzmocnienie zdolności działania UE. Posłowie do Parlamentu Europejskiego oprócz reformy instytucjonalnej zasugerowali m.in. zmianę odnoszącą się do zakresu kompetencji UE. Tym samym zaproponowano rozszerzenie kompetencji UE: w dziedzinie kompetencji wyłącznych, w takich płaszczyznach jak ochrona środowiska i bioróżnorodność; w dziedzinie kompetencji dzielonych, m.in. w zakresie zdrowia publicznego, ochrony cywilnej, przemysłu i edukacji; w dziedzinach energii, spraw zagranicznych, bezpieczeństwa zewnętrznego i obrony, polityki zewnętrznych granic w obszarze wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości oraz infrastruktury transgranicznej²².

¹⁷ Zob. T.G. Grosse, *Ekspansywny oportunistą. Polityka Komisji Europejskiej wobec praworządności*, „Kwartalnik Prawa Międzynarodowego” 2023, nr 1, s. 96.

¹⁸ Zob. D. Minich, *Dylematy współczesnej władzy – kryzys demokracji liberalnej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2022, nr 7–8, s. 23.

¹⁹ Por. J. Sobiech, *Sprawozdanie z konferencji „Ustrój w okresie rozkwitu czy kryzysu? Paralele: Rzym republikański a UE”*, „Zeszyty Prawnicze” 2018, vol. 18(2), s. 245–250.

²⁰ Zob. K. Tomaszewski, *Solidarność i subsydiarność – wartości ustrojowe UE. W poszukiwaniu remedium na współczesny kryzys procesu integracji europejskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2020, nr 1, s. 172–173.

²¹ Zob. Komisja Europejska, *Biała Księga w sprawie przyszłości Europy. Refleksje i scenariusze dotyczące przyszłości UE-27 do 2025 r.*, Bruksela, 1.03.2017, COM(2017) 2025 final, s. 1–29; European Union, *Conference on the Future of Europe: Report on the Final Outcome*, May 2022, <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20220509RES29121/20220509RES29121.pdf> (dostęp: 27.10.2023).

²² Zob. Parlament Europejski, *EU Treaties Reform: MEPs Submit Proposals to Strengthen EU Capacity to Act.*, 25.10.2023, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/press->

Tego rodzaju propozycje mogą być postrzegane jako kolejne etapy procesu integracji europejskiej prowadzące do usprawnienia funkcjonowania UE, będąc jednocześnie swego rodzaju remedium na kryzys ustrojowy UE. Należy przy tym odnotować, że większość państw z Europy Północnej, Środkowej i Południowo-Wschodniej sprzeciwia się zmianom traktatowym, odczytując tego rodzaju propozycje jako te, które potęgują już współistniejące różne oblicza kryzysów, z którymi musi się mierzyć UE²³. Jednakże potrzeba dostosowania procesu decyzyjnego do rozszerzającej się UE, mogącej w przyszłości liczyć nawet ponad 30 państw członkowskich, obejmującej m.in. Ukrainę²⁴, może stanowić dodatkowy argument na rzecz przeprowadzenia takich reform²⁵.

Kryzys, niezależnie od jego formy, może przytrafić się w niemal każdej organizacji, również w organizacji międzynarodowej, do której UE jest zaliczana, nie wyłączając państw taką organizację tworzącą. Stąd umiejętność unikania kryzysów, przygotowania się na nie, a także radzenia sobie z tymi, które wystąpią, jest bardzo ważna, zwłaszcza że często to właśnie złe zarządzanie w kryzysie, a nie kryzys sam w sobie, jest przyczyną większości negatywnych konsekwencji wpływających na daną organizację oraz system prawny, w środowisku którego taka organizacja czy też podmiot funkcjonuje. Zarządzanie w warunkach kryzysu nie powinno zatem kończyć się z chwilą ustąpienia kryzysu, lecz powinno obejmować również proces wyciągania wniosków, a następnie aplikacji zdobytej w kryzysie wiedzy²⁶, pozyskanej zarówno na poziomie państw członkowskich, jak i UE. Dobra wola i wzajemne zrozumienie oraz poszanowanie interesów wszystkich podmiotów tworzących tę wyjątkową, bo pluralistyczną strukturę europejskiego porządku konstytucyjnego, są w tych warunkach kluczowe.

PLURALISTYCZNA STRUKTURA EUROPEJSKIEGO PORZĄDKU PRAWNEGO

Dostrzegalna obecność, a nawet popularność koncepcji pluralizmu prawnego w przestrzeni europejskiej jest w dużym stopniu spowodowana koniecznością

room/20231023IPR08163/eu-treaties-reform-meps-submit-proposals-to-strengthen-eu-capacity-to-act (dostęp: 27.10.2023).

²³ Zob. Zespół OSW, *Unijna debata o głosowaniu większością kwalifikowaną w WPZiB. Reforma a rozszerzenie*, „Komentarze OSW” 2023, nr 545, s. 4–5.

²⁴ Zob. J. Barcz, *Ukraina należy do Europy! Status państwa kandydującego do członkostwa w Unii Europejskiej dla Ukrainy wobec agresji Rosji?*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2022, nr 4, s. 4.

²⁵ Zob. Zespół OSW, *op. cit.*, s. 1.

²⁶ Zob. A. Zabłocka-Kluczka, *Uczenie się z kryzysu jako podstawa doskonalenia umiejętności organizacji*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2010, nr 94, s. 313–314.

konceptualizacji zmian dokonujących się od drugiej połowy XX w. w ramach toczącego się w Europie procesu integracji europejskiej²⁷.

W ujęciu modelowym pluralizm prawny to teoria, zgodnie z którą prawo nie jest jednolitym systemem norm, lecz składa się ze współistniejących, niekiedy konfliktujących się ze sobą, zwykle odmiennych pod względem pojęciowym i kulturowym porządków i podsystemów²⁸. Pojęcie pluralizmu prawnego wywodzi się z czasów kolonialnych. Było związane z techniką władzy wykorzystywanej przez administrację kolonialną, polegającą na rozdzieleniu istniejących lokalnych porządków prawnych od prawa europejskiego, w tym na wydzieleniu osobnych sądów dla prawa tubylczego (lokalnego) i europejskiego. Dzięki temu zabiegowi możliwe było zachowanie systemu, w którym skodyfikowane prawo europejskie (w ten sposób opisywano ówczesne prawo międzynarodowe, określane również mianem prawa cywilizowanych narodów)²⁹ odnosiło się wyłącznie do Europejczyków, a ludność lokalna podlegała prawu zwyczajowemu, jedynie w ograniczonych sytuacjach dostosowanemu przez sąd do prawa państwa kolonizatora³⁰.

Współcześnie teoria pluralizmu prawnego łączona jest m.in. ze zjawiskiem wielości źródeł prawa, ze zjawiskiem multicentryzmu, policentryzmu, globalnego czy też europejskiego pluralizmu prawnego lub międzynarodowego dialogu między sądami, również na poziomie europejskim³¹.

Z koncepcją pluralizmu prawnego wiąże się powszechne przekonanie o osłabieniu lub nawet o dysfunkcjonalności doktryn prawnych wypracowanych w przeszłości, szczególnie tych wersji pozytywizmu prawnego, które opierają się na wizji wewnętrznie niesprzecznego systemu prawnego. W kontekście prawa europejskiego prawnicy, analizując zagadnienie suwerenności, dążą do zaakceptowania pluralizmu, czyli do takiego zweryfikowania swoich poglądów, teorii i doktryn, aby uwzględnić fakt różnicowania prawa³².

Biorąc pod uwagę współczesną redefinicję pojęcia suwerenności, można w związku z tym wyróżnić trzy jej koncepcje: klasyczną formę pierwotną, obecnie już zarzuconą, uznawaną jako relikw przeszłości; formę suwerenności umiędzynarodowionej, w której państwa są przyjazne regulacjom prawa międzynarodowego i są otwarte na współpracę międzynarodową; formę ponadnarodową,

²⁷ Zob. N.W. Barber, *Legal Pluralism and the European Union*, "European Law Journal" 2006, vol. 12(3), s. 306.

²⁸ Zob. J. Winczorek, *Pluralizm prawny wczoraj i dziś. Kilka uwag o ewolucji pojęcia*, [w:] *Pluralizm prawny...*, s. 12.

²⁹ Zob. W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2020, s. 51.

³⁰ Zob. L.A. Benton, *Law and Colonial Cultures: Legal Regimes in World History, 1400–1900*, Cambridge 2002, s. 127 i n.

³¹ Zob. J. Winczorek, *op. cit.*, s. 12–13.

³² Zob. N. MacCormick, *Questioning Sovereignty: Law, State, and Nation in the European Commonwealth*, New York 1999, s. 103.

ukształtowaną wraz z powstaniem pierwszych organizacji międzynarodowych określanych mianem ponadnarodowych (zgodnie z tezami orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości w wyrokach z dnia 5 lutego 1963 r. w sprawie *Van Gend en Loos*³³ oraz z dnia 15 lipca 1964 r. w sprawie *Costa*³⁴), na rzecz których państwa przekazały swoje prawa zwierzchnie, nawet jeśli tylko w ograniczonym zakresie. W przypadku państwa członkowskiego UE przyjmowana w tym państwie koncepcja suwerenności, o ile nie oddaje jej wprost konstytucja tego państwa, jest zawsze koncepcją ponadnarodową, gdyż samo członkostwo w UE determinuje pojmowanie suwerenności³⁵.

Powstanie Wspólnot Europejskich, proklamowanie przez Europejski Trybunał Sprawiedliwości autonomii wspólnotowego porządku prawnego oraz teologiczna interpretacja traktatów sprawiły, że w europejskiej wspólnotowej przestrzeni prawnej pojawiła się tzw. wspólnotowa reguła uznania. W sprawie *Flaminio Costa przeciwko E.N.E.L.* Europejski Trybunał Sprawiedliwości przyznał tej regule prymat nad regułami uznania obowiązującymi w systemach prawnych poszczególnych państw członkowskich, a tym samym przyjął monistyczne spojrzenie na system prawa obowiązujący w ramach Wspólnoty³⁶, obecnej UE, zważywszy na to, że „Unia zastępuje Wspólnotę Europejską i jest jej następcą prawnym”³⁷.

Debata, której uczestnikami są z jednej strony krajowe sądy konstytucyjne³⁸, a z drugiej strony Trybunał Sprawiedliwości UE³⁹, jest w dalszym ciągu niezakończona⁴⁰. Jej istota dotyczy kształtu porządku prawnego obowiązującego w UE,

³³ Zob. wyrok Trybunału z dnia 5 lutego 1963 r. w sprawie C-26/62, *Van Gend en Loos przeciwko Administratie der Belastingen*, ECLI:EU:C:1963:1.

³⁴ Zob. wyrok Trybunału z dnia 15 lipca 1964 r. w sprawie C-6/64, *Flaminio Costa przeciwko E.N.E.L.*, ECLI:EU:C:1964:66.

³⁵ Zob. J. Barcik, *Aksjologia i zasady ustrojowe Unii Europejskiej*, [w:] *Prawo Unii Europejskiej*, red. J. Barcik, R. Grzeszczak, Warszawa 2022, s. 108.

³⁶ Zob. A. Kustra, *Pluralistyczne postrzeganie...*, s. 277.

³⁷ Zob. art. 1 TUE.

³⁸ Por. wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 maja 1974 r., BvL 52/71; wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 1986 r., 2 BvR 197/83; wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 października 1993 r., 2 BvR 2134/92; wyrok włoskiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 18 grudnia 1973 r., 183/73; wyrok włoskiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 5 czerwca 1984 r., 170/1984; wyrok czeskiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 26 listopada 2008 r., Pl. ÚS 19/08; wyrok czeskiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2012 r., Pl. ÚS 5/12.

³⁹ Por. wyrok Trybunału z dnia 17 grudnia 1970 r. w sprawie C-11/70, *Internationale Handelsgesellschaft mbH przeciwko Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, ECLI:EU:C:1970:114; wyrok Trybunału z dnia 27 lutego 2018 r. w sprawie C-64/16, *Associação Sindical dos Juízes Portugueses*, ECLI:EU:C:2018:117.

⁴⁰ Zob. G. Pastuszko, *Przegląd orzecznictwa sądów konstytucyjnych Republiki Federalnej Niemiec w odniesieniu do zakresu związania Państw Członkowskich takimi wyrokami Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, które wykraczają poza kompetencje przyznane Trybunałowi*

w szczególności w obszarze relacji pomiędzy prawem wewnętrznym, krajowym państw członkowskich a prawem unijnym oraz zakresu kompetencji krajowych sądów konstytucyjnych do kontrolowania legalności aktów prawa UE. Dialog ten obejmuje dwie powiązane ze sobą kwestie. Pierwsza związana jest z dylematem wyboru monistycznego lub dualistycznego spojrzenia na relacje pomiędzy prawem wewnętrznym a prawem unijnym⁴¹, a druga określana jest jako problem kompetencji-kompetencji, tzw. metakompetencji, a więc ustalenia, kto jest ostatecznym strażnikiem legalności prawa w UE⁴².

I tak np. w Republice Austrii Trybunał Konstytucyjny stoi na stanowisku, że prawo UE ma pierwszeństwo przed prawem krajowym, uważając przy tym, że poza zakresem jego kompetencji pozostaje kontrolowanie aktów prawnych obowiązujących w UE. Jednakże pierwszeństwo stosowania prawa unijnego nie odnosi się do podstawowych zasad Konstytucji Federalnej, takich jak np. zasada państwa prawnego, zasada państwa federalnego lub zasada podziału władzy. W sytuacji, w której akt prawa unijnego naruszałby którąś z tych zasad, przedstawiciele austriackiej doktryny prawniczej uważają, że należałoby uznać taki akt za nieobowiązujący w austriackim porządku prawnym⁴³.

Mimo że zasadnicze założenia obu stron dyskusji dotyczące monistycznej lub dualistycznej wizji europejskiej przestrzeni prawnej nie uległy zmianie, to jednak nastąpiła znacząca ewolucja tez wyrażanych w uzasadnieniach orzeczeń krajowych sądów konstytucyjnych. Tak naprawdę to sądy krajowe stały się niejako promotorami postrzegania relacji między prawem krajowym a prawem UE poprzez prymat koncepcji pluralizmu prawnego. Pomimo tego, że krajowe sądy konstytucyjne bronią paradygmatu nadrzędności konstytucji, coraz mocniej odchodzi się od klasycznego dualistycznego podejścia do relacji pomiędzy prawem krajowym a prawem unijnym⁴⁴.

Tym samym w ramach europejskiej przestrzeni konstytucyjnej w dalszym ciągu obowiązuje wiele niespójnych reguł uznania. W razie rzeczywistej kolizji między krajową normą konstytucyjną a normą prawa UE państwa członkowskie starają się jednak dostosowywać swoje konstytucje do standardu normatywnego wyznaczonego przez UE. W praktyce niespójne ze sobą reguły rozpoznania, reguły kolizyjne współobowiązują i są współstosowane, co potwierdza istotę defi-

w traktatach oraz godzą w zasadę zachowania suwerenności w procesie integracji europejskiej, Warszawa 2022, s. 1–40.

⁴¹ Zob. R. Kwiecień, *Otwarcie prawa krajowego na prawo międzynarodowe, źródłowy sens i rola rule of law a kontrowersja monizm–dualizm*, [w:] *Rządy prawa jako wartość uniwersalna. Księga jubileuszowa Profesora Krzysztofa Wójtowicza*, red. A. Kozłowski, Wrocław 2022, s. 388.

⁴² Zob. A. Kustra, *Pluralistyczne postrzeganie...*, s. 277–278.

⁴³ Zob. T. Öhlinger, M. Potacs, *EU-Recht und staatliches Recht. Die Anwendung des Europarechts im innerstaatlichen Bereich*, Wien 2020, s. 57–112.

⁴⁴ Zob. A. Kustra, *Pluralistyczne postrzeganie...*, s. 278–279.

nicyjną pluralizmu prawnego wyrażającą się w cechach⁴⁵, którymi można opisać także europejską, pluralistyczną przestrzeń prawną.

W XXI w. nowymi uczestnikami debaty na temat wizji europejskiej przestrzeni prawnej oraz relacji pomiędzy prawem krajowym a prawem UE stały się sądy konstytucyjne państw, które przystąpiły do UE w dniu 1 maja 2004 r.⁴⁶. W tym zakresie warto odnotować stanowisko polskiego Trybunału Konstytucyjnego.

W wyroku z dnia 11 maja 2005 r. Trybunał Konstytucyjny w sprawie oceny konstytucyjności traktatu akcesyjnego Polski do UE, podpisanego 16 kwietnia 2003 r.⁴⁷, podobnie jak sądy konstytucyjne „starych państw członkowskich” podkreślił autonomiczność prawa wspólnotowego, zarówno wobec prawa krajowego, jak i wobec prawa międzynarodowego. Ponadto Trybunał stwierdził, że „ich wzajemne oddziaływanie nie może być opisane w pełni za pomocą tradycyjnych koncepcji monizmu i dualizmu w układzie: prawo wewnętrzne – prawo międzynarodowe”, tym niemniej „występowanie względnej autonomii porządków prawnych, opartych na własnych wewnętrznych zasadach hierarchicznych, nie oznacza braku wzajemnego oddziaływania. Nie eliminuje też możliwości wystąpienia kolizji między regulacjami prawa wspólnotowego a postanowieniami Konstytucji”⁴⁸.

W sytuacji, w której rezultat wykładni przyjaznej prawu wspólnotowemu może być określony jako *contra legem*, tego rodzaju wykładnia skutkuje tym, że taka kategoria sprzeczności staje się nieusuwalna. Wobec powyższego rozwiązanie zaistniałej sprzeczności według stanowiska Trybunału Konstytucyjnego może nastąpić albo poprzez zmianę konstytucji lub spowodowanie zmian w regulacjach wspólnotowych, albo poprzez rozpatrywane w kategoriach rozwiązania ostatecznego podjęcie decyzji o wystąpieniu z UE⁴⁹.

Ówczesne stanowisko Trybunału Konstytucyjnego może być poczytywane jako podkreślenie istnienia wieloskładnikowego, multicytrycznego charakteru systemu prawnego Rzeczypospolitej Polskiej, konieczności stosowania wykładni

⁴⁵ *Ibidem*, s. 279.

⁴⁶ Por. wyrok czeskiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 8 marca 2006 r., Pl. ÚS 50/04.

⁴⁷ Zob. Traktat między Królestwem Belgii, Królestwem Danii, Republiką Federalną Niemiec, Republiką Grecką, Królestwem Hiszpanii, Republiką Francuską, Irlandią, Republiką Włoską, Wielkim Księstwem Luksemburga, Królestwem Niderlandów, Republiką Austrii, Republiką Portugalską, Republiką Finlandii, Królestwem Szwecji, Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (Państwami Członkowskimi Unii Europejskiej) a Republiką Czeską, Republiką Estońską, Republiką Cypryjską, Republiką Łotewską, Republiką Litewską, Republiką Węgierską, Republiką Malty, Rzeczpospolitą Polską, Republiką Słowenii, Republiką Słowacką dotyczący przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej do Unii Europejskiej podpisany w Atenach w dniu 16 kwietnia 2003 r. (Dz.U. 2004, nr 90, poz. 864).

⁴⁸ Zob. pkt 6.3 wyroku TK z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04.

⁴⁹ Zob. A. Kustra, *Pluralistyczne postrzeganie...*, s. 294–297.

prounijnej oraz potrzeby stosowania w orzecznictwie „klauzul odraczających”⁵⁰ w celu dostosowania konstytucji do zobowiązań wynikających z prawa UE. Poglądy Trybunału Konstytucyjnego odpowiadały zatem w tym świetle w dużej mierze tezom wyrażanym przez teoretyków prawa analizujących zjawisko pluralizmu prawnego⁵¹.

MECHANIZMY REAGOWANIA KRYZYSOWEGO W UNII EUROPEJSKIEJ ORAZ W POLSCE

Historia integracji europejskiej oraz kolejne jej etapy analizowane z perspektywy Wspólnot Europejskich⁵² i UE naznaczone są licznymi kryzysami o różnym charakterze. Wystarczy wskazać na nieudany proces ratyfikacji Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy, który został podpisany w Rzymie w dniu 29 października 2004 r.⁵³, aby dostrzec, że one wszystkie rodziły potrzebę refleksji i reformy prowadzącej do stopniowego wprowadzania zmian politycznych i instytucjonalnych⁵⁴. Również w przyszłości UE będzie musiała stawiać czoła poważnym kryzysom, które prawdopodobnie coraz częściej będą miały charakter wielopłaszczyznowy i hybrydowy⁵⁵. Ich zasięg, a czasem wręcz kaskadowe i jednoczesne skutki, jakie z nich wynikają, będzie wymagał reakcji nie tylko ze strony UE, lecz także ze strony państw członkowskich funkcjonujących w warunkach pluralistycznej struktury europejskiego porządku konstytucyjnego, niekiedy w obliczu konieczności podejmowania działań charakterystycznych dla zarządzania w kryzysie⁵⁶.

Należy zauważyć, że UE posiada jedynie określone kompetencje w dziedzinie zarządzania kryzysowego. Z pewnością jej kompetencje nie pozwalają eliminować wszystkich przejawów zjawisk kryzysowych, które dotyczą zarówno jej samej, jak i państw członkowskich. I tak np. Traktat o funkcjonowaniu UE z dnia 25 marca 1957 r.⁵⁷ przewiduje możliwość współpracy w zakresie zarządzania

⁵⁰ Por. wyrok TK z dnia 27 kwietnia 2005 r., P 1/05.

⁵¹ Zob. A. Kustra, *Pluralistyczne postrzeganie...*, s. 297.

⁵² Zob. Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Węgla i Stali z dnia 18 kwietnia 1951 r.; Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą z dnia 25 marca 1957 r.; Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Energii Atomowej z dnia 25 marca 1957 r. (Dz.U. 2004, nr 90, poz. 864/3).

⁵³ Zob. Traktat ustanawiający Konstytucję dla Europy z dnia 29 października 2004 r. (Dz.Urz. UE C 310/1, 16.12.2004).

⁵⁴ Por. J. Barcz, *Ewolucja...*, s. 21–23.

⁵⁵ Zob. Rada Unii Europejskiej, *Jak UE reaguje na kryzysy i buduje odporność?*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-crisis-response-resilience> (dostęp: 27.10.2023).

⁵⁶ Por. E. Latoszek, K. Sacharski, *Instrumenty zarządzania kryzysem w obszarze polityki budżetowej w Unii Gospodarczej i Walutowej*, „Studia Europejskie” 2013, nr 3, s. 96.

⁵⁷ Dz.U. 2004, nr 90, poz. 864/2, dalej: TFUE.

kryzysowego w przypadku klęsk żywiołowych, katastrof naturalnych i kryzysów zdrowotnych.

W świetle art. 196 ust. 1 TFUE „Unia zachęca do współpracy między Państwami Członkowskimi w celu zwiększenia skuteczności systemów zapobiegania klęskom żywiołowym lub katastrofom spowodowanymi przez człowieka i ochrony przed nimi. Działanie Unii zmierza [m.in.] do: a) wspierania i uzupełniania działań Państw Członkowskich na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym”. „Unia i jej Państwa Członkowskie działają wspólnie w duchu solidarności, jeżeli jakiegokolwiek Państwo Członkowskie stanie się przedmiotem ataku terrorystycznego lub ofiarą klęski żywiołowej lub katastrofy spowodowanej przez człowieka. Unia mobilizuje wszystkie będące w jej dyspozycji instrumenty, w tym środki wojskowe udostępnione jej przez Państwa Członkowskie”⁵⁸.

Różne przepisy i inicjatywy odnoszące się do zarządzania kryzysowego w UE mogą wynikać z rozmaitych unijnych mechanizmów i instrumentów prawnych. W razie kryzysu lub katastrofy naturalnej, także tej spowodowanej przez człowieka, UE chcąc dostarczyć pożądaną pomoc, w celu opanowania sytuacji kryzysowej może zastosować, ewentualnie w przyszłości planuje wprowadzenie kilku mechanizmów reagowania kryzysowego w postaci m.in.: unijnego mechanizmu ochrony ludności; koordynacji kryzysowej w Radzie; Funduszu Solidarności UE; mechanizmu gotowości reagowania na przyszłe kryzysy zdrowotne; planu reagowania na kryzysy bezpieczeństwa żywnościowego; odporności na zagrożenia fizyczne i cyfrowe, w tym ochrony sieci i systemów informatycznych, ochrony infrastruktury krytycznej oraz bezpieczeństwa informatycznego sektora finansowego⁵⁹.

Wymienione powyżej mechanizmy i instrumenty stanowią zaledwie przykład narzędzi, do których może sięgać UE. Ich zróżnicowanie będzie determinowane rodzajem kryzysu, któremu wspólnota licząca obecnie 27 państw będzie musiała sprostać. I tak np. w związku z drastycznymi cenami na giełdach gazu i ich wysoką zmiennością na poziomie UE dostrzeżono potrzebę reakcji w celu łagodzenia skutków kryzysu energetycznego⁶⁰. Zgodnie z art. 122 ust. 1 TFUE, „bez uszczerbku dla innych procedur przewidzianych w Traktatach, Rada, na wniosek Komisji, może postanowić, w duchu solidarności między Państwami Członkowskimi, o środkach stosownych do sytuacji gospodarczej, w szczególności w przypadku wystąpienia poważnych trudności w zaopatrzeniu w niektóre produkty, zwłaszcza w obszarze energii”.

⁵⁸ Zob. art. 222 ust. 1 i 2 TFUE.

⁵⁹ Zob. Rada Unii Europejskiej, *op. cit.*

⁶⁰ Zob. J. Faszczka, *Wybrane aspekty unijnych regulacji przyjmowanych w reakcji na kryzys na rynku gazu*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2023, nr 2, s. 88.

Uwzględniając niezwykle istotne znaczenie jednolitego rynku dla UE i jej funkcjonowania, w konkluzjach z dnia 23 listopada 2021 r. Rada podkreśliła, że „środki antykrzysowe powinny być tymczasowe, proporcjonalne i w pełni skoordynowane, tak aby można było jak najszybciej wznawiać normalne funkcjonowanie jednolitego rynku, w tym swobodny przepływ osób, towarów, usług i kapitału przewidziany w traktatach”⁶¹.

Niezależnie od środków podejmowanych przez UE, to państwa członkowskie pozostają głównymi podmiotami odpowiedzialnymi za zarządzanie kryzysowe na swoim terytorium. W odniesieniu do Rzeczypospolitej Polskiej podstawowe znaczenie należy przypisać mechanizmom i procedurom powiązanim z Krajowym Planem Zarządzania Kryzysowego (KPZK)⁶². Plan ten jest sporządzony w oparciu o art. 5 ustawy o zarządzaniu kryzysowym.

Rządowe Centrum Bezpieczeństwa opracowuje KPZK zgodnie z dyspozycją art. 11 ust. 2 pkt 1 lit. b ustawy o zarządzaniu kryzysowym. Plan ten obejmuje swoją treścią wszystkie fazy zarządzania kryzysowego, tj. zapobieganie i przygotowanie oraz reagowanie i odbudowę, pogrupowane w dwóch częściach, odpowiednio w części A i w części B⁶³.

Perspektywa rozstrzygnięcia kolizji między normą krajową, w szczególności normą konstytucyjną⁶⁴, a normą prawa unijnego oraz odpowiedź na pytanie, czy państwa członkowskie w obliczu kryzysu (w wymiarze kryzysu gospodarczego i bezpieczeństwa) są gotowe dostosować swoje prawo wewnętrzne do standardu normatywnego wyznaczonego przez UE – w warunkach funkcjonowania pluralistycznej struktury europejskiego porządku konstytucyjnego – powinna uwzględniać kategorie i dziedziny kompetencji, jakie posiada UE⁶⁵.

Kontekst kompetencji dzielonych UE z państwami członkowskimi, zwłaszcza jeżeli niektóre państwa członkowskie podkreślają zgoła odmienne stanowiska w dziedzinie prowadzonych przez UE polityk, nabiera szczególnego znaczenia np. w obliczu kryzysu migracyjnego i azylowego, gdyż „Unia i Państwa

⁶¹ Zob. Konkluzje Rady w sprawie zwiększenia gotowości, zdolności do reagowania i odporności na przyszłe kryzysy z dnia 23 listopada 2021 r., nr 14276/21; Konkluzje z posiedzenia Rady Europejskiej z dnia 16 grudnia 2021 r., nr EUCO 22/21.

⁶² Zob. Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, *Zarządzanie kryzysowe*, <https://www.gov.pl/web/rcb/zarządzanie-kryzysowe> (dostęp: 27.10.2023).

⁶³ Zob. Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, *Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego. Aktualizacja 2021/2022. Część A*, <https://www.gov.pl/attachment/1181eb1b-365f-4736-9479-8b3fb94cd670> (dostęp: 27.10.2023), s. 1–208; Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, *Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego. Aktualizacja 2021/2022. Część B*, <https://www.gov.pl/attachment/5f-f3689d-123c-4ea3-b4fa-86bfb99c8921> (dostęp: 27.10.2023), s. 1–223.

⁶⁴ Zob. rozdział XI „Stany nadzwyczajne” Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.).

⁶⁵ Zob. tytuł I „Kategorie i dziedziny kompetencji Unii” TFUE.

Członkowskie mogą stanowić prawo i przyjmować akty prawnie wiążące w tej dziedzinie”⁶⁶.

W świetle art. 2 ust. 2 TFUE „Państwa Członkowskie wykonują swoją kompetencję w zakresie, w jakim Unia nie wykonała swojej kompetencji. Państwa Członkowskie ponownie wykonują swoją kompetencję w zakresie, w jakim Unia postanowiła zaprzestać wykonywania swojej kompetencji”. Tym samym dziedziną kompetencji dzielonych UE, ale również szerzej, w nieco innej perspektywie – ocena funkcjonowania sądowego systemu ochrony prawnej, którego częścią są krajowe sądy państw członkowskich stosujących prawo UE (sądy krajowe mają obowiązek zapewnić ochronę sądową uprawnień podmiotów prawa wynikających z prawa UE)⁶⁷, a także niezakończona debata nad przyszłością ustrojową UE mają olbrzymi potencjał ożywiania na nowo dyskusji w obszarze monistycznej i dualistycznej wizji na temat europejskiej, pluralistycznej przestrzeni prawnej. W debacie tej oprócz instytucji europejskich biorą udział również krajowe sądy konstytucyjne.

W dniu 7 października 2021 r. polski Trybunał Konstytucyjny wydał ocenę zgodności Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. i wybranych przepisów TUE⁶⁸. W wyroku Trybunał stwierdził, że niektóre postanowienia traktatów unijnych naruszają Konstytucję RP i w związku z tym nie mają zastosowania w Polsce⁶⁹. Wyrok ten należy umiejscowić w kontekście reform polskiego sądownictwa dokonanych po 2016 r. oraz kryzysu konstytucyjnego, który zagościł w Polsce po 2015 r.⁷⁰, a także reakcji Trybunału Sprawiedliwości UE na te reformy.

⁶⁶ Zob. art. 2 ust. 2 TFUE.

⁶⁷ Zob. A. Grzelak, A. Sakowicz, *Wymóg niezależności sądu krajowego jako element skutecznej ochrony sądowej (uwagi na tle wyroku TS z 19.11.2019 r. dla polskiego wymiaru sprawiedliwości)*, „Państwo i Prawo” 2020, z. 5, s. 74.

⁶⁸ Zob. wyrok TK z dnia 7 października 2021 r., K 3/21.

⁶⁹ Zob. Trybunał Konstytucyjny uznał, że rozumienie art. 1 w zw. z art. 4 ust. 3 TUE, które nakazywało lub upoważniało polskie organy orzekające do wydawania rozstrzygnięć lekceważących Konstytucję RP lub do stosowania ustaw sprzecznych z Konstytucją RP, narusza art. 2, art. 7, art. 8 ust. 1 w zw. z art. 8 ust. 2, art. 90 ust. 1 i art. 91 ust. 2, a także art. 178 ust. 1 Konstytucji RP. Trybunał dokonał również wykładni art. 19 ust. 1 akapit drugi w zw. z art. 4 ust. 3 TUE jako zobowiązującego lub upoważniającego polskie organy stosujące prawo do stosowania przepisów ustaw uznanych wcześniej przez Trybunał Konstytucyjny za niezgodne z Konstytucją RP. Trybunał uznał, że wspomniane przepisy TUE naruszają art. 2, art. 7, art. 8 ust. 1 w zw. z art. 8 ust. 2 i art. 91 ust. 2, art. 90 ust. 1, art. 178 ust. 1 oraz art. 190 ust. 1 Konstytucji RP. I wreszcie Trybunał uznał art. 19 ust. 1 akapit drugi w zw. z art. 2 TUE, który uprawnia polskie sądy do przeprowadzenia kontroli niezawisłości sędziów powołanych bezpośrednio przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej oraz na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa, za niezgodny z art. 8 ust. 1 w zw. z art. 8 ust. 2, art. 90 ust. 1 i art. 91 ust. 2, art. 144 ust. 3 pkt 17 oraz art. 186 ust. 1 Konstytucji RP.

⁷⁰ Zob. A. Rytel-Warzocho, *Ochrona suwerenności Narodu w czasie kryzysu konstytucyjnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2023, nr 2, s. 88.

W kilku orzeczeniach Trybunał Sprawiedliwości stwierdził⁷¹, że niektóre elementy reform sądownictwa w Polsce, takie jak utworzenie Izby Dyscyplinarnej przy Sądzie Najwyższym czy też brak kontroli sądowej przy powoływaniu sędziów, są niezgodne z kilkoma postanowieniami traktatów unijnych, w szczególności z art. 19 TUE. Trybunał Sprawiedliwości UE stwierdził, że kwestionowane elementy polskich reform sądownictwa zagrażają niezawisłości polskich sędziów⁷².

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 października 2021 r. wpisuje się w kilka orzeczeń najwyższych organów sądowych państw członkowskich UE, odmawiających stosowania zasady pierwszeństwa prawa UE⁷³. Jednakże wyrok polskiego Trybunału na tym tle wyróżnia się, ponieważ odmawia zastosowania się do wyroku Trybunału Sprawiedliwości UE, stwierdzając jednocześnie w sposób abstrakcyjny niezgodność postanowień traktatów unijnych z Konstytucją RP⁷⁴. Należy również wskazać, że jednym z podstawowych problemów wynikających z integracji europejskiej jest zagadnienie odnoszone do problematyki granic stosowania zasady pierwszeństwa prawa unijnego. Trybunał Sprawiedliwości uznaje, że zasada ta ma charakter bezwzględny, także wobec krajowych konstytucji⁷⁵. Ocena ta wywołuje wiele sporów i sprzeciwów. Sądy i trybunały konstytucyjne państw członkowskich próbują określać własne granice obowiązywania tej zasady, używając do tego argumentacji, w której powołują się na doktrynę *ultra vires* oraz doktrynę ochrony tożsamości konstytucyjnej państwa wyrażoną w art. 4 ust. 2 TUE⁷⁶.

Zasada pierwszeństwa prawa UE od dawna jest ważnym elementem składowym prawa UE, które współtworzy europejski pluralistyczny porządek konstytucyjny. Umożliwia ona spójne i jednolite stosowanie prawa UE w państwach członkowskich. Zapewnia jego efektywność oraz osiągnięcie celów traktatów⁷⁷.

⁷¹ Zob. S. Biernat, *Sądy europejskie zajmują się niezależnością sądów krajowych*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2020, nr 12, s. 1.

⁷² Zob. N. Petersen, P. Wasilczyk, *Pierwszeństwo prawa wspólnotowego i wyrok w sprawie polskiego prawa konstytucyjnego*, Bruksela 2022, s. 6–7.

⁷³ Por. B. Banaszkiewicz, P. Bogdanowicz, *Relacje między prawem konstytucyjnym a prawem wspólnotowym w orzecznictwie sądów konstytucyjnych państw Unii Europejskiej*, Warszawa 2006, s. 11–127; T. Chudziński, J. Modrzewska, P. Pietrzak, W. Przebierała, A. Wawrzyniak, *Analiza orzecznictwa sądów wybranych państw członkowskich Unii Europejskiej dotyczącego nadrzędności regulacji konstytucyjnych nad prawem Unii Europejskiej*, 22.07.2021, https://ordoiuris.pl/wolnosci-obywatelskie/analiza-orzecznictwa-sadow-wybranych-panstw-czlonkowskich-unii-europejskiej#_ftnref57 (dostęp: 27.10.2023).

⁷⁴ Zob. N. Petersen, P. Wasilczyk, *op. cit.*, s. 6.

⁷⁵ Zob. pkt 51 wyroku Trybunału z dnia 22 lutego 2022 r. w sprawie C-430/21, *Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Curtea de Apel Craiova*, ECLI:EU:C:2022:99.

⁷⁶ Zob. M. Muszyński, *Tożsamość konstytucyjna jako granica lojalności państwa wobec UE*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 1, s. 6–7.

⁷⁷ Zob. P. Justyńska, *Między supremacją a pierwszeństwem prawa unijnego. Jedność w różnorodności*, [w:] *Konferencja. Unia Europejska: zjednoczeni w różnorodności*, red. C. Mik, Warszawa 2012, s. 111–116.

Jej istota ma fundamentalne znaczenie w kontekście oceny efektywności prawa unijnego⁷⁸.

W tym kontekście trudno nie oprzeć się wrażeniu, że zjawiska być może niekiedy demagogii czy populizmu obserwowane w niektórych państwach członkowskich oraz nierozstrzygnięte rozbieżności interesów w ramach samej UE mogą mieć wpływ na kształt i wykładnię regulacji współtworzących europejską pluralistyczną przestrzeń prawną, pogłębiając tym samym kolejny wymiar zjawisk kryzysowych związanych z istnieniem i obowiązywaniem wielu niespójnych reguł uznania i reguł kolizyjnych.

Zjawisko demagogii, będące jednym ze sposobów pozyskiwania zwolenników, polegające na odwoływaniu się do ich emocji i oczekiwań oraz składaniu często nierealnych obietnic, w niektórych państwach europejskich stało się tłem dla powstałego kryzysu gospodarczego i bezpieczeństwa państwa, potęgując różne oblicza współistniejących zjawisk kryzysowych. Zjawisko demagogii może dotyczyć również prawa, które pozostaje w ścisłym związku z państwem⁷⁹. Należy zauważyć, że „w tych demokracjach, gdzie prawo włada, nie ma warunków do wystąpienia demagoga, lecz najlepsi z obywateli grają przewodnią rolę, gdzie zaś prawa nie panują, tam zjawiają się demagodzy”⁸⁰. Demagog odwołuje się do takich zasad lub przekonań, które uznawane są jako pewnik w grupie, do której jego przekaz jest adresowany. Ów przekaz staje się narzędziem realizacji jakichś celów demagoga⁸¹.

Jakkolwiek prawo może być narzędziem kształtującym funkcjonowanie otoczenia regulacyjnego działalności gospodarczej i funkcjonowania społeczeństwa w warunkach kryzysu, to jednak istnieje potrzeba, aby każda władza państwowa działała według określonych reguł przestrzegających wartości utożsamianych z poczuciem sprawiedliwości⁸², a także respektowała prawa człowieka, niezależnie od sporów, jakie na tle ich interpretacji i oceny mogą się pojawić⁸³.

PODSUMOWANIE

Analiza ewolucji orzeczeń krajowych sądów konstytucyjnych odnoszących się do relacji pomiędzy prawem krajowym a prawem unijnym wskazuje na

⁷⁸ Zob. S.A. Paruch, *Efektywność systemów ochrony praw człowieka Rady Europy i Unii Europejskiej*, Toruń 2019, s. 308–310.

⁷⁹ Zob. M.A. Liwo, *Demagogie legislacji państwa prawnego w okresie kryzysu tego państwa i ich konsekwencje*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2021, nr 7–8, s. 18.

⁸⁰ Zob. Arystoteles, *Polityka*, [w:] *Dzieła wszystkie*, t. 1, Warszawa 2003, s. 91.

⁸¹ Zob. J. Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s. 217.

⁸² Zob. O. Höffe, *Sprawiedliwość polityczna*, Kraków 1999, s. 397–407.

⁸³ Zob. Ł. Rozwadowski, *Pluralizm wartości wobec spolaryzowanych tożsamości. Uwagi w kontekście wojen kulturowych*, „Kultura i Wartości” 2022, nr 33, s. 115.

multicentryczność systemu tworzenia i stosowania prawa w Europie. To spostrzeżenie nie może pozostawać obojętne w zakresie mechanizmów wypracowanych w UE w obszarze zwalczania i przeciwdziałania zjawiskom kryzysowym. W przypadku kolizji pomiędzy krajowymi a unijnymi wzorcami walidacyjnymi wydaje się, że w praktyce należy dać prymat unijnej regule uznania⁸⁴, również w obszarze regulacji i wynikających z nich mechanizmów antykryzysowych. Należy przy tym pamiętać o zakresie kompetencji, które państwa członkowskie przekazały na rzecz UE w duchu suwerenności tegoż państwa łączonej z koncepcją ponadnarodową⁸⁵. Tym niemniej to państwa członkowskie na tym etapie procesu integracji europejskiej nadal pozostają „władcami traktatów”, decydując tym samym o zakresie kompetencji, jakimi dysponuje UE. Problem tzw. metakompetencji jest konsekwencją przyjęcia w Traktacie z Maastricht zasady subsydiarności ujętej w art. 5 TUE⁸⁶.

Efektywnego funkcjonowania systemów prawnych współtworzących pluralistyczny europejski porządek konstytucyjny z pewnością nie ułatwiają nasilające się, obserwowane już pod koniec XX w. zjawiska demagogii i populizmu, którym prawo niekiedy ulega⁸⁷. Ten stan rzeczy powoduje obniżenie zaufania do tworzących norm, zarówno krajowych, jak i europejskich, potęgując tym samym zagrożenia, które stymulują kryzys gospodarczy i bezpieczeństwa państwa oraz inne jego odmiany, nie wyłączając kryzysu ustrojowego w ramach samej UE.

Ten stan rzeczy wymaga pogłębionej refleksji dotyczącej funkcjonowania i współpracy zarówno instytucji państwowych, jak i instytucji europejskich odpowiedzialnych za przeciwdziałanie zjawiskom, które mogą prowadzić do utrzymywania się lub wręcz pogłębiania się zjawisk kryzysowych. Wydaje się zatem, że konieczne jest tworzenie multidyscyplinarnych zespołów zadaniowych złożonych ze specjalistów różnych branż oraz środowisk, nie tylko na poziomie państw członkowskich, lecz także w samej UE. Jednocześnie na obu płaszczyznach, tj. krajowej i europejskiej, zespoły te powinny ze sobą ściśle współpracować, z poszanowaniem bardzo często rozbieżnych interesów. Niestety, w praktyce proces internacjonalizacji wiedzy pozyskanej i kumulowanej w efekcie kryzysu okazuje się bardzo trudny do realizacji. Takie podejście raczej wymaga decentralizacji przywództwa organizacyjnego, a w kryzysie zazwyczaj mamy do czynienia ze zjawiskiem odwrotnym⁸⁸. Tym samym europejski postulat respektowania

⁸⁴ Por. A. Kustra, *Pluralistyczne postrzeganie...*, s. 301.

⁸⁵ Por. J. Barcik, *op. cit.*, s. 108.

⁸⁶ Zob. A. Kustra, *Koncepcje pluralizmu prawnego a problem ustalenia ostatecznego strażnika legalności prawa w Unii Europejskiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2008, nr 1, s. 57.

⁸⁷ Por. M.A. Liwo, *op. cit.*, s. 23–25.

⁸⁸ Por. A. Zabłocka-Kluczkowa, *op. cit.*, s. 318–321.

zasady subsydiarności pozostaje w warunkach kryzysu wciąż aktualny. Zasada ta „powinna przenikać całą »filozofię« funkcjonowania zintegrowanej Europy”⁸⁹.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Adamkiewicz A., Wysocka B., Mikołajczyk D., Domański P., *Księga komunikacji kryzysowej 2017. Podstawy zarządzania informacją w kryzysie*, Warszawa 2017.
- Arystoteles, *Polityka*, [w:] *Dzieła wszystkie*, t. 1, Warszawa 2003.
- Banaszkiewicz B., Bogdanowicz P., *Relacje między prawem konstytucyjnym a prawem wspólnotowym w orzecznictwie sądów konstytucyjnych państw Unii Europejskiej*, Warszawa 2006.
- Bandoch J., Drewek M., *Prawo w czasie pandemii COVID-19. Analiza wybranych kwestii społeczno-prawnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2022, vol. 84(1), DOI: <https://doi.org/10.14746/rpeis.2022.84.1.19>.
- Barber N.W., *Legal Pluralism and the European Union*, “European Law Journal” 2006, vol. 12(3), DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2006.00319.x>.
- Barcik J., *Aksjologia i zasady ustrojowe Unii Europejskiej*, [w:] *Prawo Unii Europejskiej*, red. J. Barcik, R. Grzeszczak, Warszawa 2022.
- Barcz J., *Ewolucja charakteru prawnego Unii Europejskiej. Klasyfikacje teoretyczne procesu integracji europejskiej*, [w:] *Instytucje i prawo Unii Europejskiej*, red. J. Barcz, M. Górka, A. Wyrozumska, Warszawa 2020.
- Barcz J., *Ukraina należy do Europy! Status państwa kandydującego do członkostwa w Unii Europejskiej dla Ukrainy wobec agresji Rosji?*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2022, nr 4.
- Benton L.A., *Law and Colonial Cultures: Legal Regimes in World History, 1400–1900*, Cambridge 2002.
- Biernat S., *Sądy europejskie zajmują się niezależnością sądów krajowych*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2020, nr 12.
- Faszczka J., *Wybrane aspekty unijnych regulacji przyjmowanych w reakcji na kryzys na rynku gazu*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2023, nr 2, DOI: <https://doi.org/10.7172/2299-5749.IKAR.2.12.6>.
- Garczewski K., *Wstęp*, [w:] *Kryzysy we współczesnej Europie i próby ich przezwyciężenia*, red. K. Garczewski, Toruń 2017.
- Góralczyk W., Sawicki S., *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2020.
- Grosse T.G., *Ekspansywny oportunistą. Polityka Komisji Europejskiej wobec praworządności*, „Kwartalnik Prawa Międzynarodowego” 2023, nr 1.
- Grzelak A., Sakowicz A., *Wymóg niezależności sądu krajowego jako element skutecznej ochrony sądowej (uwagi na tle wyroku TS z 19.11.2019 r. dla polskiego wymiaru sprawiedliwości)*, „Państwo i Prawo” 2020, z. 5.
- Höffe O., *Sprawiedliwość polityczna*, Kraków 1999.
- Józwiakowski P., *Kryzys finansowy – przebieg i skutki dla gospodarki*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze” 2015, nr 2.
- Justyńska P., *Między supremacją a pierwszeństwem prawa unijnego. Jedność w różnorodności*, [w:] *Konferencja. Unia Europejska: zjednoczeni w różnorodności*, red. C. Miłk, Warszawa 2012.
- Kopijka W., Perepełycia G., *Agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainie – skutki polityczne, prawne i gospodarcze*, „Politeja” 2015, nr 2.

⁸⁹ M. Kruk, *Wokół zasady pomocniczości. Kilka uwag o jej znaczeniu i gwarancjach w Unii Europejskiej*, „Ius Novum” 2016, nr 4, s. 33–34.

- Kruk M., *Wokół zasady pomocniczości. Kilka uwag o jej znaczeniu i gwarancjach w Unii Europejskiej*, „Ius Novum” 2016, nr 4.
- Kustra A., *Koncepcje pluralizmu prawnego a problem ustalenia ostatecznego strażnika legalności prawa w Unii Europejskiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2008, nr 1.
- Kustra A., *Pluralistyczne postrzeganie europejskiego porządku prawnego w orzecznictwie krajowych sądów konstytucyjnych – ewolucja poglądów*, [w:] *Pluralizm prawny. Tradycja, transformacje, wyzwania*, red. D. Bunikowski, K. Dobrzeńcki, Toruń 2009.
- Kwiecień R., *Otwarcie prawa krajowego na prawo międzynarodowe, źródłowy sens i rola rule of law a kontrowersja monizm–dualizm*, [w:] *Rządy prawa jako wartość uniwersalna. Księga jubileuszowa Profesora Krzysztofa Wójtowicza*, red. A. Kozłowski, Wrocław 2022.
- Latoszek E., Sacharski K., *Instrumenty zarządzania kryzysem w obszarze polityki budżetowej w Unii Gospodarczej i Walutowej*, „Studia Europejskie” 2013, nr 3.
- Liwo M.A., *Demagogie legislacji państwa prawnego w okresie kryzysu tego państwa i ich konsekwencje*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2021, nr 7–8.
- MacCormick N., *Questioning Sovereignty: Law, State, and Nation in the European Commonwealth*, New York 1999.
- Milczarek D., *Geopolityczne czynniki kształtujące międzynarodową pozycję Unii Europejskiej – wyznaczniki geograficzne i ekonomiczne*, „Studia Europejskie” 2001, vol. 20(4).
- Minich D., *Dylematy współczesnej władzy – kryzys demokracji liberalnej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2022, nr 7–8.
- Muszyński M., *Tożsamość konstytucyjna jako granica lojalności państwa wobec UE*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 1.
- Öhlinger T., Potacs M., *EU-Recht und staatliches Recht. Die Anwendung des Europarechts im innerstaatlichen Bereich*, Wien 2020.
- Paruch S.A., *Efektywność systemów ochrony praw człowieka Rady Europy i Unii Europejskiej*, Toruń 2019.
- Paruch S.A., *Prawo a kryteria oceny efektywności międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka*, [w:] *Uniwersalny system ochrony praw człowieka. Aksjologia – instytucje – efektywność*, red. J. Jaskiernia, t. 1, Toruń 2015.
- Pastuszko G., *Przegląd orzecznictwa sądów konstytucyjnych Republiki Federalnej Niemiec w odniesieniu do zakresu związania Państw Członkowskich takimi wyrokami Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, które wykraczają poza kompetencje przyznane Trybunałowi w traktatach oraz godzą w zasadę zachowania suwerenności w procesie integracji europejskiej*, Warszawa 2022.
- Petersen N., Wasilczyk P., *Pierwszeństwo prawa wspólnotowego i wyrok w sprawie polskiego prawa konstytucyjnego*, Bruksela 2022.
- Puzynina J., *Język wartości*, Warszawa 1992.
- Rozwadowski Ł., *Pluralizm wartości wobec spolaryzowanych tożsamości. Uwagi w kontekście wojen kulturowych*, „Kultura i Wartości” 2022, nr 33, DOI: <https://doi.org/10.17951/kw.2022.33.115-134>.
- Rytel-Warzochoa A., *Ochrona suwerenności Narodu w czasie kryzysu konstytucyjnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2023, nr 2, DOI: <https://doi.org/10.26881/gsp.2023.2.07>.
- Sobiech J., *Sprawozdanie z konferencji „Ustrój w okresie rozkwitu czy kryzysu? Paralele: Rzym republikański a UE”*, „Zeszyty Prawnicze” 2018, vol. 18(2), DOI: <https://doi.org/10.21697/zp.2018.18.2.11>.
- Tomaszewski K., *Solidarność i subsydiarność – wartości ustrojowe UE. W poszukiwaniu remedium na współczesny kryzys procesu integracji europejskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2020, nr 1, DOI: <https://doi.org/10.31268/PS.2020.08>.
- Tuleja P., *Czasowy zakaz przebywania w strefie nadgranicznej a kryzys humanitarny*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2022, vol. 26(3–4).

- Wicha A., *The Implication of Brexit on the Financial Market of the European Union and Its Regulation – Legal and Institutional Aspects*, "Polish Review of International and European Law" 2023, vol. 12(1), DOI: <https://doi.org/10.21697/2023.13.1.03>.
- Winczorek J., *Pluralizm prawny wczoraj i dziś. Kilka uwag o ewolucji pojęcia*, [w:] *Pluralizm prawny. Tradycja, transformacje, wyzwania*, red. D. Bunikowski, K. Dobrzeniecki, Toruń 2009.
- Zabłocka-Kluczka A., *Uczenie się z kryzysu jako podstawa doskonalenia umiejętności organizacji*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2010, nr 94.
- Zespół OSW, *Unijna debata o głosowaniu większością kwalifikowaną w WPZiB. Reforma a rozszerzenie*, „Komentarze OSW” 2023, nr 545.

Źródła internetowe

- Chudziński T., Modrzewska J., Pietrzak P., Przebierała W., Wawrzyniak A., *Analiza orzecznictwa sądów wybranych państw członkowskich Unii Europejskiej dotyczącego nadrzędności regulacji konstytucyjnych nad prawem Unii Europejskiej*, 22.07.2021, https://ordoiuris.pl/wolnosc-i-obywatelskie/analiza-orzecznictwa-sadow-wybranych-panstw-czlonkowskich-unii-europejskiej#_ftnref57 (dostęp: 27.10.2023).
- European Union, *Conference on the Future of Europe: Report on the Final Outcome*, May 2022, <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20220509RES29121/20220509RES29121.pdf> (dostęp: 27.10.2023).
- Kryzys, <https://sjp.pwn.pl/slovníki/kryzys.html> (dostęp: 27.10.2023).
- Parlament Europejski, *EU Treaties Reform: MEPs Submit Proposals to Strengthen EU Capacity to Act*, 25.10.2023, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/press-room/20231023IPR08163/eu-treaties-reform-meps-submit-proposals-to-strengthen-eu-capacity-to-act> (dostęp: 27.10.2023).
- Parlament Europejski, *Odpowiedź UE na wyzwanie migracji*, 17.07.2017, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20170629STO78629/odpowiedz-ue-na-wyzwanie-migracji> (dostęp: 27.10.2023).
- Rada Unii Europejskiej, *Jak UE reaguje na kryzysy i buduje odporność?*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-crisis-response-resilience> (dostęp: 27.10.2023).
- Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, *Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego. Aktualizacja 2021/2022. Część A*, <https://www.gov.pl/attachment/1181eb1b-365f-4736-9479-8b3fb94cd670> (dostęp: 27.10.2023).
- Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, *Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego. Aktualizacja 2021/2022. Część B*, <https://www.gov.pl/attachment/5ff3689d-123c-4ea3-b4fa-86fb99c8921> (dostęp: 27.10.2023).
- Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, *Zarządzanie kryzysowe*, <https://www.gov.pl/web/rcb/zarządzanie-kryzysowe> (dostęp: 27.10.2023).
- World Health Organization, *Naming the Coronavirus Disease (COVID-19) and the Virus That Causes It*, [https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/naming-the-coronavirus-disease-\(covid-2019\)-and-the-virus-that-causes-it](https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/naming-the-coronavirus-disease-(covid-2019)-and-the-virus-that-causes-it) (dostęp: 27.10.2023).

Miscellaneous

- Komisja Europejska, *Biała Księga w sprawie przyszłości Europy. Refleksje i scenariusze dotyczące przyszłości UE-27 do 2025 r.*, Bruksela, 1.03.2017, COM(2017) 2025 final.
- Konkluzje Rady w sprawie zwiększenia gotowości, zdolności do reagowania i odporności na przyszłe kryzysy z dnia 23 listopada 2021 r., nr 14276/21.
- Konkluzje z posiedzenia Rady Europejskiej z dnia 16 grudnia 2021 r., nr EUCO 22/21.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.).

- Traktat między Królestwem Belgii, Królestwem Danii, Republiką Federalną Niemiec, Republiką Grecką, Królestwem Hiszpanii, Republiką Francuską, Irlandią, Republiką Włoską, Wielkim Księstwem Luksemburga, Królestwem Niderlandów, Republiką Austrii, Republiką Portugalską, Republiką Finlandii, Królestwem Szwecji, Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (Państwami Członkowskimi Unii Europejskiej) a Republiką Czeską, Republiką Estońską, Republiką Cypryjską, Republiką Łotewską, Republiką Litewską, Republiką Węgierską, Republiką Malty, Rzeczpospolitą Polską, Republiką Słowenii, Republiką Słowacką dotyczący przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej do Unii Europejskiej podpisany w Atenach w dniu 16 kwietnia 2003 r. (Dz.U. 2004, nr 90, poz. 864).
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 r. (Dz.U. 2004, nr 90, poz. 864/2).
- Traktat o Unii Europejskiej z dnia 7 lutego 1992 r. (Dz.U. 2004, nr 90, poz. 864/30).
- Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Energii Atomowej z dnia 25 marca 1957 r. (Dz.U. 2004, nr 90, poz. 864/3).
- Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą z dnia 25 marca 1957 r.
- Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Węgla i Stali z dnia 18 kwietnia 1951 r.
- Traktat ustanawiający Konstytucję dla Europy z dnia 29 października 2004 r. (Dz.Urz. UE C 310/1, 16.12.2004).
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (t.j. Dz.U. 2023, poz. 122).

Orzecznictwo

- Wyrok czeskiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 8 marca 2006 r., Pl. ÚS 50/04.
- Wyrok czeskiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 26 listopada 2008 r., Pl. ÚS 19/08.
- Wyrok czeskiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2012 r., Pl. ÚS 5/12.
- Wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 maja 1974 r., BvL 52/71.
- Wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 1986 r., 2 BvR 197/83.
- Wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 października 1993 r., 2 BvR 2134/92.
- Wyrok TK z dnia 27 kwietnia 2005 r., P 1/05.
- Wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04.
- Wyrok TK z dnia 7 października 2021 r., K 3/21.
- Wyrok Trybunału z dnia 5 lutego 1963 r. w sprawie C-26/62, *Van Gend en Loos przeciwko Administratie der Belastingen*, ECLI:EU:C:1963:1.
- Wyrok Trybunału z dnia 15 lipca 1964 r. w sprawie C-6/64, *Flaminio Costa przeciwko E.N.E.L.*, ECLI:EU:C:1964:66.
- Wyrok Trybunału z dnia 17 grudnia 1970 r. w sprawie C-11/70, *Internationale Handelsgesellschaft mbH przeciwko Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, ECLI:EU:C:1970:114.
- Wyrok Trybunału z dnia 27 lutego 2018 r. w sprawie C-64/16, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, ECLI:EU:C:2018:117.
- Wyrok Trybunału z dnia 22 lutego 2022 r. w sprawie C-430/21, *Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Curtea de Apel Craiova*, ECLI:EU:C:2022:99.
- Wyrok włoskiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 18 grudnia 1973 r., 183/73.
- Wyrok włoskiego Sądu Konstytucyjnego z dnia 5 czerwca 1984 r., 170/1984.

ABSTRACT

The concept of legal pluralism is associated with the phenomenon of multicentrism, polycentrism and international dialogue taking place between courts. Its popularity in the European context is justified by the need to conceptualize the changes occurring in Europe within the ongoing process of European integration. The law and the resulting rules of recognition, as well as the conflict rules that coexist and are jointly applied, which constitute the essence of the definition of legal pluralism, can be tools shaping the functioning of the regulatory environment for economic activity and the functioning of society in times of crisis. Within the European constitutional area, there are still a number of inconsistent rules of recognition. However, in the case of a real conflict between a national constitutional norm and a norm of EU law, Member States try to adapt their constitutions to the normative standard set by the European Union or applying a pro-EU interpretation, thereby recognizing the existence and binding nature of a multi-component, multicentric legal system.

Keywords: European legal order; legal pluralism; crisis; European integration; European constitutional area

ABSTRAKT

Koncepcja pluralizmu prawnego utożsamiana jest ze zjawiskiem multicentryzmu, policentryzmu oraz międzynarodowego dialogu zachodzącego między sądami. Jej popularność w przestrzeni europejskiej jest uzasadniana potrzebą konceptualizacji zmian dokonujących się w Europie w ramach toczącego się procesu integracji europejskiej. Prawo oraz wynikające z niego reguły rozpoznania, a także reguły kolizyjne, które współobowiązują i są współstosowane, co stanowi istotę definicji pluralizmu prawnego, mogą być narzędziami kształtującymi funkcjonowanie otoczenia regulującego działalność gospodarczą i funkcjonowanie społeczeństwa w warunkach kryzysu. W ramach europejskiej przestrzeni konstytucyjnej w dalszym ciągu obowiązuje wiele niespójnych reguł uznania. W razie rzeczywistej kolizji między krajową normą konstytucyjną a normą prawa unijnego państwa członkowskie starają się jednak dostosowywać swoje konstytucje do standardu normatywnego wyznaczonego przez Unię Europejską lub stosują wykładnię pronunijną, uznając tym samym istnienie i obowiązywanie wieloskładnikowego, multicentrycznego systemu prawnego.

Słowa kluczowe: europejski porządek prawny; pluralizm prawny; kryzys; integracja europejska; europejska przestrzeń konstytucyjna